

багато зробили для унормування української літературної мови, публікували науково-популярні статті в місцевих часописах, виступали в сельбуддах, інших культурно-освітніх установах, тим самим сприяючи піднесенню національної свідомості подільських українців.

На другому етапі своєї діяльності НДК діяла при місцевому СГІ і мала переважно природничо-виробничу спрямованість. Незважаючи на це, члени секції культури О. Кільчевський, І. Любарський, Ю.Філь продовжували свої дослідження в галузі української мови, літератури, займалися удосконаленням шкільних підручників та посібників, були лекторами на курсах українознавства, що були організовані для службовців радянських, державних установ. Однак в умовах утвердження в УСРР тоталітарного політичного режиму робота НДК була згорнута, а більшість її членів було репресовано у справі так званої «Української військової організації» (УВО).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX –XX ст.– Кам'янець- Подільський, 1993. – С. 47; 2. Даниленко В.М. До витоків політики «українізації»// Україна ХХ ст.: Культура, ідеологія: Збірник статей. – К., 1993. –Випуск 1. – С.53-67; Касьянов Г.В. Українська інтелігенція 1920-х-30-х років: соціальний портрет та історична доля. – К, 1992. – 176 с; 3. Баєр М.М. Науково-дослідна кафедра природи, сільського господарства і культури Поділля при Кам'янець-Подільському сільгоспінституті// Записки Сільськогосподарського Інституту в Кам'янці на Поділлі.-1927. – Кн. 4. 4. Баженов Л.В. Поділля в працях дослідників і краєзнавців XIX – XX ст. – Кам'янець-Подільський, 1993. – 480 с; Прокопчук В.С. Під егідою Українського комітету краєзнавства. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2004.-312 с; Савчук В.О. Науково-краєзнавче вивчення Поділля у 20-х рр. ХХ століття// Освіта, наука і культура на Поділлі. – Збірник наукових праць. –Том 2. – Кам'янець-Подільський, 2002. – С. 50-53 та інші праці; 5. Данилюк Ю.З. Є.Д. Шашевський та його роль в дослідженні проблем історії України//Тези респ. наук. конф. «Дунаївці: їх роль і місце в історії Поділля».- Дунаївці, 1993. –С. 91-93; 6. О.М. Завальнюк, А.М Трембіцький. До біографії, наукових зв'язків та здобутків Ю.Філя// Освіта, наука і культура на Поділлі. – Збірник наукових праць. - Том. 4. – Кам'янець-Подільський, 2004. - С. 151-158; Мацько В. Політичні репресії на Хмельниччині: червона жара// Хмельниччина: роки становлення та поступу (1937-1997). Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції. - Хмельницький: Доля, 1997. - С. 263-276; Назаренко Є.Д. Про Кам'янецький філіал СВУ// Творці історії краю. Частина 1. Матеріали Міжн. наук.практ. конфер. – Хмельницький: Поділля, 1994. – С.394-396; Островий В.М. В.О. Геринович: хроніка життя та діяльності (1883-1949 рр.)// Освіта, наука і культура на Поділлі. – Збірник наукових праць. –Том 5. – Кам'янець-Подільський, 2005. - С.161-176; 7. Нестеренко В.А. Іван Любарський - видатний мовознавець Поділля//Подільянин. -1994. – 9 грудня; Його ж. Українізація на Поділлі у 20-30-х роках ХХ сторіччя. Основні напрями,наслідки, недоліки та особливості. – Кам'янець- Подільський: Абетка, 2003.- 65 с; Його ж. О.І.Кільчевський – активний діяч українського просвітницького руху на Поділлі// Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Том 6. Матеріали другого круглого столу. – Кам'янець-Подільський, 2006. – С.146-154 та інші праці; 8. Вісті ВУЦВК. - 1922. - 5 січня; 9. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХО). – Ф.302. – Оп.1. – Спр. 953. – Арк. 1; 10. ДАХО. – Ф. 302. - Оп.1. – Спр. 420. – Арк.2; 11. Там само; 12. ДАХО. - Ф.1421. –Оп.1. – Спр. 1. –Арк. 19; 13. ДАХО. - Ф.302. – Оп.1. – Спр. 953. – Арк. 1; 14. Там само. – Арк.2; 15. ДАХО. - Ф. 302. – Оп.1. – Спр. 420. - Арк. 12; 16. ДАХО. – Ф. 302. – Оп.1. – Спр. 420. - Арк.13; 17. Рубльов О.С. Лідер «Істориків-марксистів» України (М.І. Яворський)// Репресоване краєзнавство. – К.: Рідний край, 1991. – С. 296; 18. ДАХО. - Ф.302. – Оп.2 – Спр. 260. – Арк.1; 19. ДАХО. - Ф.302. – Оп.2 – Спр. 260. – Арк. 1, 32, 57, 82-83; Нестеренко В.А. Іван Любарський - видатний мовознавець Поділля// Подільянин. - 1994. – 9 грудня; 20. Божко С. Наука та мистецтво. Ще раз про «дискусії» та «наукову роботу» в Кам'янці// Червоний кордон. – 1925. – 15 серпня; 21. ДАХО. - Ф.п.3. – Оп.1. – Спр. 156. - Арк. 33; 22. ДАХО. - Ф.302. –Оп.1 – Спр. 980. - Арк. 63; 23. ДАХО. - Ф.302. –Оп.1 – Спр. 980. - Арк. 24; 24. ДАХО. - Ф.302. – Оп.1. – Спр. 979. – Арк.5; 25. ДАХО. - Ф.302. – Оп.1. – Спр. 979. - Арк.5; 26. ДАХО. - Ф.302. – Оп.1. – Спр. 979. - Арк.6; 27. ДАХО. - Ф.р. 302. – Оп.2. – Спр. 202. –Арк.11; 28. Записки Кам'янець-Подільської науково-дослідної кафедри. –Полтава. – 1929. – Том. 1.

С.В. Остапенко

ПОСТАТЬ М.О. МАКСИМЕЙКА В ІСТОРИКО-НАУКОВОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ

Серед істориків права, які зробили значний внесок у розвиток історико-правової науки, почесне місце займає Микола Олексійович Максимейко – український правознавець, доктор історії права, професор, чл.-кор. ВУАН/АН УРСР. Народився М.О.Максимейко 5(17) червня 1870 р. у селі Волошнівка Роменського району Сумської області. Батько - Олексій Лазарович Максимейко, мати – Євгенія Іванівна Косаренко, були простими селянами. Навчався в с.Волошнівка (Карпилівка) в школі приходській земській з 1878 р. до 1880 р. потім – у Прилуках, у прогімназії, де закінчив перші чотири класи. Переїздить до Києва, де навчається в колегії Павла Галагана і закінчує 5-8 класи. Колегія

Павла Галагана створила всі умови для розвитку в учнів потягу до науки. Кращі викладачі, відомі своїми педагогічними чи літературно-науковими здобутками, сприяли розвитку розумових сил учнів і привчали їх до серйозної праці. Зокрема, в колеґії працювали С. Шафранов, П. Житецький, В. Науменко, В. Клячин, А. Макаренко, І. Балінський, Д. Бурневський та ін.

Отримавши атестат зрілості, вступив до Київського університету св. Володимира і з 1888 р. до 1892 р. пройшов повний курс юридичного факультету. Вже в студентські роки темою своїх наукових занять М.О. Максимейко обрав політичний устрій та право Литовсько-Руської держави. Допомігав майбутньому науковцю в дослідженні і розробці саме цієї тематики професор Київського університету М.Ф. Владимирський-Буданов – один із засновників школи західноруського права. Згодом поряд із М.М. Ясинським, О.О. Малиновським, Г.В. Демченком М.О. Максимейко стане представником другого покоління школи західноруського права, а доти становлення їх як дослідників відбувалося під безпосереднім керівництвом М.Ф. Владимирського-Буданова, вплив якого досить чітко простежується у перших працях молодих науковців.

Українська історіографія щодо цього питання, на жаль, вкрай обмежена. Частково працювали над дослідженням названої проблеми О.Ф. Скакун, Т.І. Бондарук та Ю.С. Шемшученко. Так Ю.С. Шемшученко в своїх працях торкається розвитку юридичної освіти загалом в Україні, Т.І. Бондарук висвітлює погляди представників школи західноруського права, О.Ф. Скакун досліджує державотворчі ідеї окремих дослідників. Ці та інші джерела підтверджують, що М.О. Максимейко відіграв велику роль у дослідженні історії права України. Але й досі не визначене місце науковця як історика, педагога та науковця. І осмислення в цьому аспекті його діяльності - основна наша ціль.

Наукова новизна даної праці полягає в тому, що у ній здійснено дослідження педагогічно-суспільної та наукової діяльності М.О. Максимейка.

Випускний твір «Про кримінальне право Литовського статуту в зв'язку з розвитком російського кримінального права взагалі» М.О. Максимейко готував до друку разом із іншими студентами, які досліджували саме цю тему. Він виділив і обробив тільки частину цього твору, а саме, про джерела карних законів, і в 1894 році опублікував свій перший науковий твір – «Джерела кримінальних законів Литовського статуту», за що був нагороджений золотою медаллю як за кращий твір на конкурсну тему юридичного факультету. У рецензії до цього твору В.Грабовський зазначав: «Знання мови польської і латинської дають йому великі переваги. М.О. Максимейко, за обраним методом, не обмежується простим зіставленням, а постійно намагається вникнути в дух рецепції» [1, 12] У 1893 р. за пропозицією професорів М.Ф. Владимирського-Буданова і А.В. Романовича-Славатинського М.О. Максимейко був залишений при Київському університеті стипендіатом «для підготовки до професорського звання по кафедрі історії російського права»[2, 235]. В «Ходатайстві факультета об оставлении Н. Максимейко стипендиатом и предоставлении ему стипендии» зазначається, що кандидат задовольняє всім необхідним для професорської стипендії умовам, а саме: «Знання мов французької і німецької, виявлене як заняттями впродовж курсу, так і спеціальними іспитами в присутності всього факультету, має цілком достатнє для читання на них книг; отримував відмінні оцінки з предмета обраної кафедри і найближчих споріднених з нею; роботи з цих предметів упродовж курсу, які виявили талановитість і любов до справи; відзначається бездоганною моральністю; здатністю правильно і вільно висловлювати свої думки та іншими потрібними викладачеві якостями, виявленими як в бесідах на практичних заняттях, так і в перекладах з нових мов; надійним станом здоров'я» [3, 50].

У 1896 році М.О. Максимейко склав екзамен на ступінь магістра державного права, а першого серпня 1897 року був призначений приват-доцентом по кафедрі історії російського права юридичного факультету Харківського університету. Цьому передувала доповідна записка професора кафедри державного права Харківського університету М.О. Куплеваського, про доручення приват-доценту університету св. Володимира М.О. Максимейку викладати історію російського права на правах приват-доцента. Внаслідок цього юридичний факультет порушив клопотання про призначення М.О. Максимейка приват-доцентом по кафедрі історії російського права. І в 1897р. М.О. Максимейко отримав повідомлення: «Опікун харківського навчального округу за клопотанням від 20 червня 1897р. повідомив ректора Харківського університету, що Міністром народної освіти Ви переведені в Харківський університет з 1-го серпня цього ж року»[4,1]. Саме так і розпочалася педагогічна робота М.О. Максимейка на посаді приват-доцента по кафедрі історії російського права юридичного факультету Харківського університету. За традицією кожний доцент і професор, починаючи свою педагогічну роботу в університеті, мав виступити перед членами вченої ради з вступною лекцією. Темою своєї вступної лекції М.О. Максимейко обрав «Порівняльне вивчення історії права»[5,15].

Порівняльно-історичний метод М.О. Максимейко почав використовувати ще під час роботи над першою науковою темою. У лекції ж він підкреслив необхідність застосування цього методу при викладі історії російського права, бо порівняльне вивчення, зазначав він, «зміцнює думку про закономірний розвиток місцевого права»[5,16]. Саме у ній М.О. Максимейко доповнює та де в чому критикує вчення Фрімана. Наприкінці лекції М.О. Максимейко наводить позитивні якості порівняльного методу як у науці, так і у педагогічній діяльності. Наукові результати від використання порівняльного методу стануть достовірнішими. Використання ж порівняльного методу у педагогічній діяльності не лише бажане, але й необхідне, оскільки порівняльні приклади з історії права будуть краще запам'ятовуватись слухачами, і відобразять повну картину розвитку права на фоні загальнолюдського розвитку [5, 15].

М.О.Максимейко розпочав читання лекцій з осіннього півріччя 1897 року. Свій курс на 1897 –1898 академічний рік оголосив по 8 годин на тиждень, потім по 6 годин, із них – 2 години практичних занять. Характерною рисою університетського життя рубежу XIX–XX ст. була помітна інтенсифікація навчального процесу. Якщо в середині XIX ст. тижневе навчальне навантаження не перевищувало 28 годин на юридичному факультеті, то вже в 1900/1901р.р. воно складало 39 годин. За умов значного збільшення кількості студентів і нестачі приміщень це призвело до того, що робочий день університету став вкрай напруженим: заняття починались о 9-й годині ранку і закінчувалися лише о 7-й чи 8-й годині вечора. Навчальний процес полягав в основному в читанні загальних і по окремих кафедрах спеціальних лекційних курсів, а також у проведенні практичних занять. Після лекцій або в інший час свого перебування в університеті викладачі проводили «дорадчі години», під час яких студенти мали змогу з'ясувати незрозумілі питання, отримати будь-яку іншу необхідну інформацію з предмету. Викладання в університеті велося російською мовою. Багато уваги при підготовці юристів приділялося всебічному вивченню законодавства різних часів. Під керівництвом досвідчених педагогів, в тому числі і М.О. Максимейка, студенти вивчали й аналізували пам'ятники давнього та тогочасного права. Нерідко на практичних заняттях проводилися бесіди з найбільш важливих і складних тем лекційного курсу, заслуховувалися та обговорювалися студентські реферати. Однак поряд з традиційними формами навчальної роботи на юридичному факультеті впроваджувалися і свої специфічні, такі, що дозволяли студентам краще усвідомити характер і зміст майбутньої роботи. У центрі цих занять були юридичні казуси, розв'язати які пропонувалося студентам, що виступали як доповідачі та опоненти.

У 1902 році М.О. Максимейко успішно захистив дисертацію і здобув ступінь магістра державного права. Відповідна монографія була видана того ж року. В свідоцтві від 7 червня 1902 року зазначалося, що за захищену дисертацію «Сейми Литовсько-Руської держави до Люблінської унії 1569 року» М.О. Максимейко юридичним факультетом університету св. Володимира 28 квітня 1902 року здобуває ступінь магістра державного права і Радою університету 29 квітня 1902 року затверджується в цьому ступені.

Після здобуття ступеня магістра державного права М.О.Максимейко був призначений виконуючим обов'язки екстраординарного професора кафедри історії російського права Харківського університету. Так опікун Харківського навчального округу повідомляє «...імператор по доповіді керуючого Міністерством народної освіти в 7-й день цього вересня призначив Вас виконуючим обов'язки екстраординарного професора кафедри історії російського права Харківського університету...»^{6. С.1}. У травні 1903 р. він виїхав на 7 місяців у відрядження за кордон (у Німеччину) для роботи над докторською дисертацією [3.124]. Після повернення до Харкова продовжував працювати професором кафедри історії права Харківського університету, читаючи в тиждень по 6-8 годин лекційного курсу. У вересні 1905 р. був обраний вченим секретарем юридичного факультету університету.

Загалом викладачі університету поділялися на декілька категорій: ординарні професори, екстраординарні професори, приват-доценти, лектори. Існували також виконуючі обов'язки ординарного або екстраординарного професора, які тимчасово обіймали ці посади. Ординарний професор очолював кафедру, але були випадки, коли на кафедрі був не один ординарний професор. Посаду ординарного професора або виконуючого обов'язки ординарного професора могли посісти лише доктори наук. Факультети очолювалися деканами. Існувала й така посада, як секретар факультету з числа ординарних професорів, який виконував свої обов'язки одночасно з деканом.

До сьогоднішнього дня збереглися «Лекції з історії Руського права» М.О. Максимейка, які надруковані в 1906 році. Автор не приділяв уваги періодизації курсу, а розглядав матеріал за темами: «Управління», «Законодавство», «Прикази» тощо, починаючи з виникнення держави на території

Росії до утворення і розвитку абсолютної монархії (XVIIIст.). Цей курс є результатом читання лекцій М.О. Максимейка на юридичному факультеті Харківського університету, професором якого він був до закриття факультету.

З травня 1920 р. працював вченим консультантом кодифікаційного відділу Народного комісаріату юстиції [7.132]. Коли відкрилося правове відділення при Інституті народного господарства, М.О. Максимейко був призначений професором цього відділення [7, 385]. У своїй основі це був вищий юридичний навчальний заклад, який займався підготовкою юристів для роботи в державному та господарському апаратах. За постановою ВУЦВК 13 жовтня 1923 р. Інститут народного господарства розмістився в будинку колишнього комерційного училища по вул. Пушкінській, 77, який зараз є головним корпусом Національної юридичної академії України ім. Я.Мудрого в місті Харків Першими викладачами правового факультету та фундаторами стали відомі професори-правознавці: Гордон В.М., Левитський М.І., Максимейко М.О. та інші, які працювали раніше на юридичному факультеті Харківського університету.

Крім університету, М.О. Максимейко читав лекції і в інших культурно-освітніх організаціях міста Харкова, а саме на Вищих жіночих курсах, на Робочих курсах.

Хвороба змусила М.О. Максимейка поїхати до Полтавщині, де перебував він переважно в межах роменського та прилуцького повітів. Його запросили місцеві селяни, його земляки, читати лекції по хатах-читальнях та сільбудинках, а також навчати учнів в сільських професійних школах та на педагогічних курсах, викладаючи державне право, політичну економію та загальну історію. У 1924 році він повернувся до Харкова, працював спочатку в Укрцентрархіві, а потім став професором в Геодезичному та землебудівному інституті.

У 1925 р. обирається членом-кореспондентом ВУАН [8. 35]. У заяві до соціально-економічного ВУАН М.П. Василенка - академіка по кафедрі західноруського та українського права – зазначено:»... Маю за честь запропонувати М.О.Максимейка до обрання членом-кореспондентом Української Академії Наук (листопад 1925)» [9. 5]. Згідно з протоколом ч.233 Спільного Зібрання Української Академії Наук від 21 грудня 1925 року проведено через потаємне голосування обрання професора Миколи Олексійовича Максимейка на члена-кореспондента Академії Наук, де обрано його всіма голосами проти одного (на засіданні були присутні 25 дійсних членів-академіків, серед яких і М.С. Грушевський, В.І. Липський, М.П. Василенко) [9. 6]. З того часу активізується робота М.О. Максимейка в науково-дослідних установах. У 1926 році він став членом Комісії для виучування історії західноруського права при соціально-економічному відділі ВУАН [10, 46], на засіданнях якої виступав з доповідями. Про активну участь науковця в роботі Комісії свідчать не тільки розвідки, що регулярно з'являються в її «Працях...»(зокрема, дослідження «Руської Правди» 1926–1929 рр.). Власне його бачення історичного розвитку українського права (за М.О. Максимейком, українське право – право козацької України, що через Литовський статут зв'язується з «Руською Правдою» [11, 11].) – за визнанням М.П. Василенка, було покладено в основу всієї роботи Комісії [12, 66].

У 1926 році М.О.Максимейко очолив секцію історії українського права, відкриту при Харківській науково-дослідній кафедрі історії української культури АН УРСР, яку згодом було реорганізовано в Інститут історії української культури. Так, згідно з протоколом №28 засідання Президії Української Академії Наук від 11 вересня 1926 року «вважати за необхідне відкриття з початку жовтня 1926 р. секції історії українського права, маючи на увазі вивчення соціального характеру правових норм українського історичного процесу; керівником секції назначити професора М.О. Максимейка»[7, 67]. Саме тут він вів семінарські заняття з аспірантами з теми «Руська Правда». Його учнями були професор К.К. Шиян та професор С.М. Королівський, які згодом працювали у Харківському державному університеті [13, 125].

М.О. Максимейко продовжував втілювати в життя постулати школи західноруського права, працюючи і в науково-дослідному інституті ім.Шевченка Харкова та Києва в 1934-1936 рр., де вів науково-дослідну роботу. М.О. Максимейко написав цілий ряд коментарів до творів Т.Г. Шевченка: про козацькі морські походи, про рабство в Криму та на Україні, про народів Давида та Володимира святих, про військову службу на Україні при Катерині II тощо.

М.О. Максимейко працював з 1941 р. старшим науковим співробітником Інституту історії АН УРСР (згідно з протоколом №12 засідання президії АН УРСР 1941р., в якому зазначається про введення до штату Інституту історії України члена-кореспондента М.О. Максимейка з 1941 р.).

М.О. Максимейко був гідним сином своєї батьківщини і до останніх років життя чесно працював на користь науки. Помер Микола Олексійович Максимейко 14 квітня 1941 р. на сімдесят

першому році життя.

Наукова спадщина науковця – це більше як 50 наукових праць, які відзначаються самостійністю висновків на основі сумлінного дослідження джерел і глибокого знання минулого України, Росії та Литви. Суспільно-педагогічна та наукова діяльність дослідника є значним та досі неоціненим внеском в історико-правову науку України. Ось чому дані дослідження є перспективними для подальшої наукової розробки...

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Журнал юридического общества // 1895.- Кн. 5; 2. Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805 -1905).- Харьков, 1908; 3. ДАК. - Ф.16 - Оп.465 - Спр.1423; 4. ДАХО. - Ф.Р. 1027.- Оп.1.- Спр. 26; 5. Максимейко Н.А. Сравнительное изучение истории права.- Х., 1897; 6. ЦДА України, Ф. 2042.- Оп.1.- Спр. 40; 7. Праці комісії для виучування історії західно-руського та українського права. - К., 1927 – Вип. 3.; 8. Терлецький В.М. Академія наук Української РСР 1919 –1969.- К., 1969; 9.ЦДА України – Ф. 2042.- Оп.1.- Спр. 207; 10. Праці комісії для виучування історії західно-руського та українського права.- К.-1927.- Вип.3; 11. Максимейко М.О. Про досягнення в науці історії українського права за минуле десятиріччя.- Червоне право // 1927.- №19; 12. Бондарук Т.І. Західноруське право дослідження і дослідники.- К., 2000; 13. Відділ рукописів – Ф.40.-Спр 239.

І.Ю. Данілова

ОСВІТНІЙ РІВЕНЬ ЧЛЕНІВ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД (1945-1955 РР.)

Питання становища протестантських релігійних громад України в радянській державі у повоєнний період залишається малодослідженим в українській історіографії.

Особливістю повоєнної історії релігійної України є відтворення фактів дослідниками за власними спостереженнями та джерелами, які відклалася за щойно здійсненими подіями, що розгорталась в республіці. Однак їх картина релігійної ситуації є дещо спотвореною, оскільки панівна в країні адміністративно-командна система наклала жорстке табу на висвітлення та аналіз багатьох подій і явищ, без розкриття яких не можна було об'єктивно відновити реальний хід подій. Основний недолік радянської історичної літератури, яка вийшла в перше повоєнне десятиліття, полягав у висвітленні історії через призму партійних рішень та у вилученні з джерельної бази документів, які висвітлюють реальний стан речей. Багато історичних джерел опинились в «спецховищах» бібліотек та фондах архівів, які були недоступні для дослідників. Науковці були позбавлені права висловлювати власні думки, що призводило до апологетики в історичних працях.

У період «хрущовської відлиги» 50-х років і навіть гласності середини 80-х років ХХ ст. істотних змін у висвітленні релігійного питання повоєнного періоду не відбулося. Історики Курєдов В.А., Голодний М., Клібанов А.І., вивчаючи документи архівів, газетні матеріали, протестантську літературу, проводячи бесіди й зустрічі з віруючими, намагалися показати релігійне сектантство як явище, розкрити його політичну роль, особливості культів та все ж висвітлювали його сутність поверхово, вдавалися лише до загальноприйнятих понять та визначень. Враховуючи радянські ідеологічні принципи, чимало дослідників говорили про шкідливість протестантської релігії, закликали вести жорсткішу роботу щодо звільнення людей від релігійного дурману, вказували на облудність ідеології сектантських течій, їх антирадянську сутність. Вважали, що членами протестантських церков могли бути тільки люди низького освітнього та культурного рівня. Подібні твердження знаходимо в працях Гаркавенко Ф., Куца М.Т., Шимко І.М., Мороза А.Р., Демченко М., Сахарова В. та інших авторів.

Наприкінці 80-х років монополюю компартійна точка зору руйнується в ідеологічній сфері життя, а з нею і обмеження в дослідницьких підходах і висновках. Праці істориків пострадянської доби містять у собі альтернативний погляд панівному в радянські часи та відрізняються більш широким спектром різних поглядів на проблеми стосунків держави та протестантської релігії післявоєнного періоду.

Сучасна історіографія намагається розкрити більш широкий спектр життя та побуту протестантських релігійних громад. Дослідників найбільше приваблюють незнані досі факти щодо масштабів репресій проти сектантського духовенства та церков, переслідування віруючих, ставлення політичних лідерів країни до питань релігії. Все більше публікується джерел, документів, які свідчили про політику попередньої влади у релігійному питанні. Історики – Єленський В.,